

UDC (UO‘K, УДК): 81-25

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA IJTIMOY CHEGARALANGAN LEKSIKANING STRUKTUR SEMANTIK HAMDA STILISTIK XUSUSIYATLARI¹⁰

Raimova Nafosat Olimovna

O‘zDJTU mustaqil izlanuvchisi

Toshkent, O‘zbekiston

Email: nafosatrainova85@gmail.com

ORCID ID:0009-0009-1345-8946

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ijtimoiy chegaralangan leksika tushunchasi, uning tarkibiy, semantik va stilistik xususiyatlari atroflicha tahlil qilinadi. Ijtimoiy chegara bilan cheklangan so‘zlar guruhlari – jargon, slang, argot va tabu leksika turli ijtimoiy guruhlarning o‘ziga xos til unsurlari sifatida ko‘rib chiqiladi. Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillarida keng tarqalgan misollar asosida ijtimoiy leksikaning kommunikativ, ekspressiv va identifikatsion funksiyalari ochib beriladi.

Ijtimoiy chegaralangan leksika – bu ma‘lum bir ijtimoiy guruh yoki qatlam tomonidan ishlatiladigan, o‘ziga xos leksik birliklar majmuasi bo‘lib, u tilning umumiy leksik fondidan ajralib turadi. Bunday leksika tilning madaniy, ijtimoiy va tarixiy kontekstida shakllanadi hamda ma‘lum bir guruhning o‘ziga xos dunyoqarashi, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiradi. Ingliz va o‘zbek tillarida ijtimoiy chegaralangan leksikaning struktur, semantik va stilistik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biridir, chunki u tilning ijtimoiy funksiyalarini aniqlashga yordam beradi. Ushbu maqolada ijtimoiy chegaralangan leksikaning struktur-semantik hamda stilistik tomondan hamda ijtimoiy chegaralangan leksikaning aynan struktur semantik va stilistik muammolari ilmiy nazariy ko‘rib chiqiladi.

KALIT SO‘ZLAR

Lug‘at, sintaktik, jargonlar, qisqartmalar, madaniyat, ko‘chma ma‘no, ijtimoiy leksika, struktur xususiyat, semantika, stilistika, slang, jargon, tabu

Received: June 1, 2025

Accepted: July 18, 2025

Available online:
September 3, 2025

¹⁰For citation (Iqtibos keltirish uchun, для цитирования):

Raimova N. Ingliz va o‘zbek tillarida ijtimoiy chegaralangan leksikaning struktur semantik hamda stilistik xususiyatlari. // Komparativistika (Comparative Studies). – 2025. – Vol.2, № 3(7) – B. 145-158.

STRUCTURAL, SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF SOCIALLY RESTRICTED VOCABULARY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Raimova Nafosat Olimovna

Uzbek State World Languages University

Independent researcher

Email: nafosatraimova85@gmail.com

ORCID ID:0009-0009-1345-8946

ABSTRACT

This article provides a detailed analysis of the concept of socially restricted vocabulary, examining its structural, semantic, and stylistic features. Groups of words limited by social boundaries - jargon, slang, argot, and taboo lexicon - are explored as distinctive linguistic elements of various social groups. The article reveals the communicative, expressive, and identificational functions of social lexicon, drawing on common examples from Uzbek and English.

Socially restricted vocabulary refers to a set of distinctive lexical units used by a specific social group or stratum, which stands apart from the general lexical fund of the language. This lexicon is shaped by the cultural, social, and historical context of the language and reflects the unique worldview, customs, and values of a particular group. In-depth analysis of the structural, semantic, and stylistic features of socially restricted vocabulary in English and Uzbek represents an important area of linguistic research, as it helps to elucidate the social functions of language. This article presents a scientific and theoretical examination of socially restricted vocabulary from structural, semantic, and stylistic perspectives. Specifically, it addresses the structural, semantic, and stylistic issues pertaining to socially restricted vocabulary.

KEY WORDS

Vocabulary, syntactic, jargons, abbreviations, culture, portable meaning, social lexicon, structural feature, semantics, stylistics, slang, jargon, taboo

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО ОГРАНИЧЕННОЙ ЛЕКСИКИ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Раимова Нафосат Олимовна
самостоятельный соискатель
Узбекского государственного
университета мировых языков
Email: nafosatrainova85@gmail.com
ORCID ID:0009-0009-1345-8946

АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно анализируется понятие социально ограниченной лексики, ее структурные, семантические и стилистические особенности. Группы слов с социальными ограничениями в использовании - жаргон, сленг, арго и табуированная лексика - рассматриваются как специфические языковые элементы в речи представителей различных социальных групп. В статье на основе широко распространенных примеров из узбекского и английского языков раскрываются коммуникативные, экспрессивные и идентификационные функции социальной лексики.

Социально ограниченная лексика представляет собой совокупность специфических лексических единиц, отличающихся от общего лексического фонда языка, которая используется определенной социальной группой или слоем общества. Такая лексика формируется в культурном, социальном и историческом контексте языка и отражает уникальное мировоззрение, обычаи и ценности определенной группы. Глубокий анализ структурных, семантических и стилистических особенностей социально ограниченной лексики в английском и узбекском языках является одним из важных направлений лингвистики, поскольку он способствует определению социальных функций языка. В данной статье социально ограниченная лексика изучается с научно-теоретической точки зрения в структурно-семантическом и стилистическом аспектах. При этом рассматриваются конкретные структурно-семантические и стилистические проблемы, связанные с социально ограниченной лексикой.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Лексика, синтаксис, жаргон, аббревиатура, культура, переносное значение, социальная лексика, структурные особенности, семантика, стилистика, сленг, жаргон, табу.

KIRISH

Ijtimoiy chegaralangan leksikaning ijtimoiy roli juda katta. U guruh ichidagi identifikatsiya vositasi sifatida xizmat qiladi, guruh a'zolarini birlashtiradi va tashqi guruhlardan ajratib turadi. Bu leksika orqali guruh o'z madaniyati va qadriyatlarini ifodalaydi, o'ziga xoslikni saqlaydi. *“Ingliz tilida ijtimoiy chegaralangan leksika ko'p millatli va ko'p madaniyatli jamiyatlarda keng tarqalgan bo'lib, uning mahalliy variantlari mavjud. Masalan, Britaniya, Amerika va Avstraliya ingliz tilidagi sleng va jargonlar o'zaro farqlanadi, bu esa tilning ijtimoiy chegaralangan leksikasining dinamik va ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi. O'zbek tilida esa, ijtimoiy chegaralangan leksika ko'proq hududiy va ijtimoiy guruhlarga bog'liq bo'lib, uning o'zgarishi va rivojlanishi mahalliy sharoitlarga bog'liqdir.”*(Abjalova M., 2021, 8)

Tilshunoslikda ijtimoiy chegaralangan leksikaning o'rganilishi ko'plab metodlarni talab qiladi. Leksik tahlil, korpus tahlili, etnolingvistik yondashuv va stilistika kabi usullar yordamida bu so'zlarning ma'nosi, ishlatilishi va ijtimoiy ahamiyati aniqlanadi. Ingliz tilida ko'plab korpuslar mavjud bo'lib, ular yordamida ijtimoiy chegaralangan leksikaning o'zgarishi va tarqalishi kuzatiladi. O'zbek tilida esa, bu yo'nalishda tadqiqotlar nisbatan kamroq, ammo so'nggi yillarda bu sohada faol ishlar olib borilmoqda, ayniqsa yoshlar slengi va kasbiy jargonlarni o'rganish bo'yicha. Ijtimoiy chegaralangan leksikaning rivojlanishi tilning o'zgarishi va jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarga bog'liq. Har bir ijtimoiy guruh o'zining leksikasini yaratadi va uni doimiy ravishda yangilab boradi. Ingliz tilida globalizatsiya va texnologik taraqqiyot yangi so'zlar va ifodalarni keltirib chiqarmoqda, bu esa ijtimoiy chegaralangan leksikaning yanada boyishiga olib kelmoqda. O'zbek tilida ham ijtimoiy o'zgarishlar, yoshlar madaniyati va axborot texnologiyalarining rivojlanishi ijtimoiy chegaralangan leksikaning shakllanishiga ta'sir qilmoqda. Shuningdek, o'zbek tilining boshqa tillar bilan aloqalari, masalan, rus, arab, fors tillari bilan o'zaro ta'sirlar ham leksikaning boyishiga xizmat qilmoqda. Ijtimoiy chegaralangan leksikaning o'rganilishi nafaqat tilshunoslik,

balki sotsiologiya, antropologiya va madaniyatshunoslik sohalarida ham muhim ahamiyatga ega. Bu leksika orqali jamiyatlardagi ijtimoiy guruhlarining o'zaro munosabatlari, madaniy o'ziga xosliklari va ijtimoiy identifikatsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, bunday leksika til madaniyati va tilning ijtimoiy funksiyalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. (Karimov S., 2019, 45-53.)

ASOSIY QISM

Tilshunoslikda Struktur jihatdan qaraganda, ijtimoiy chegaralangan leksika ko'pincha o'ziga xos morfologik va sintaktik shakllarga ega bo'lishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi professional jargonlarda qisqartmalar va maxsus terminlar keng qo'llaniladi, bu esa so'zlarning tuzilishini o'zgartiradi va ularni umumiy nutqdan ajratib turadi. Bunday jargonlar ko'pincha sohaning texnik xususiyatlarini aks ettiradi va ular faqat shu soha mutaxassislar uchun tushunarli bo'ladi. O'zbek tilida esa, ijtimoiy chegaralangan leksika ko'pincha yangi so'zlar yasash, so'z birikmalarini hosil qilish orqali shakllanadi. Masalan, yoshlar orasida ishlatiladigan yangi so'zlar yoki maxsus kasbiy atamalar o'zbek tilining morfologik imkoniyatlaridan unumli foydalanadi. Shuningdek, o'zbek tilida turli hududiy lahjalardan olingan so'zlar va ifodalar ijtimoiy guruhlarining leksikasini boyitadi. Semantik nuqtayi nazardan, ijtimoiy chegaralangan leksika ma'nosi ko'pincha ma'lum bir ijtimoiy guruhning madaniyati, qadriyatlarini va tajribalariga bog'liq bo'ladi. Ingliz tilidagi yoshlar slengi yoki maxsus kasbiy jargonlar o'ziga xos metaforik va ko'chma ma'nolarga ega bo'lib, ular guruh a'zolari o'rtasida tezkor va aniq aloqa o'rnatishga xizmat qiladi. Masalan, ingliz tilida "cool", "lit", "hang out" kabi so'zlar yoshlar o'rtasida keng tarqalgan bo'lib, ular nafaqat ma'lum bir holat yoki his-tuyg'uni ifodalaydi, balki guruh identifikatsiyasining belgisi hisoblanadi. O'zbek tilida ham shunga o'xshash ijtimoiy chegaralangan leksika mavjud bo'lib, u ko'pincha yoshlar orasida, shahar va qishloq o'rtasidagi farqlarda ko'zga tashlanadi. Masalan, "doston", "qayta", "shunaqa", "gap" kabi so'zlar yoshlar nutqida o'ziga xos ma'nolar kasb etadi va ular orqali o'zaro tushunish, guruh ichidagi birdamlik mustahkamlanadi. Stilistik jihatdan, ijtimoiy chegaralangan leksika ko'pincha

norasmiy, ogʻzaki nutqda koʻproq qoʻllaniladi. U rasmiy matnlarda kamdan-kam uchraydi, chunki uning asosiy maqsadi guruh ichidagi munosabatlarni mustahkamlash va guruh aʼzolari oʻrtasida oʻzaro tushunishni taʼminlashdir. Ingliz tilida sleng va jargon koʻpincha kinolar, musiqalar, ijtimoiy tarmoqlar va yoshlar madaniyatining ajralmas qismi sifatida keng tarqalgan. Bu leksika orqali yoshlar oʻzlarini boshqalardan ajratib koʻrsatadi, oʻziga xos madaniy kod yaratadi. Oʻzbek tilida ham yoshlar orasida yangi soʻzlar va ifodalar paydo boʻlib, ular koʻpincha emotsional, qiziqarli va baʼzan hazil-mutoyiba elementlarini oʻz ichiga oladi. Masalan, “shabada”, “choʻchqa”, “qaytarma” kabi soʻzlar oʻzbek yoshlarining nutqida keng tarqalgan boʻlib, ular stilistik jihatdan rang-baranglik kiritadi.

Ingliz va oʻzbek tillaridagi sleng farqlari haqida gapirganda, avvalo slengning til va madaniyatdagi oʻrni, uning shakllanishi va rivojlanish xususiyatlarini tushunish muhimdir. Sleng — bu tilning norasmiy, koʻpincha yoshlar va ijtimoiy guruhlar orasida qoʻllaniladigan qismi boʻlib, u tilning jonliligi va oʻzgaruvchanligini koʻrsatadi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi slenglar oʻzaro madaniy, tarixiy va ijtimoiy sharoitlarga koʻra sezilarli darajada farq qiladi. Ingliz tilidagi sleng juda boy va xilma-xil boʻlib, u asosan koʻp asrlik tarixga ega. Ingliz tilining dunyo boʻylab tarqalishi, turli hududlarda va ijtimoiy qatlamlarda qoʻllanilishi slengning koʻplab variantlarini yuzaga keltirgan. Har bir mintaqa, shaharliklar va qishloqliklar, yoshlar va kattalar orasida oʻziga xos sleng shakllari mavjud. Ingliz tilidagi sleng soʻzlari va iboralari koʻpincha qisqartmalar, yangi soʻzlar yaratish, metaforalar va kinoya orqali boyitilgan. Masalan, yoshlar orasida ishlatiladigan “lit”, “saʼvaga”, “ghosting” kabi soʻzlar oʻziga xos maʼnoga ega va tez oʻzgarib turadi. Ingliz tilidagi slengning yana bir oʻziga xosligi shundaki, u global madaniyat taʼsirida tez tarqaladi va yangi avlodlar tomonidan tezda qabul qilinadi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, kino va musiqaning keng tarqalishi slengning global xarakterini kuchaytiradi. Oʻzbek tilidagi sleng esa nisbatan yangi va asosan soʻnggi oʻn yilliklarda, ayniqsa yoshlar orasida keng tarqalgan. Oʻzbek tilining slengi koʻproq shahar yoshlari, talabalar va internet foydalanuvchilari orasida shakllangan. U ingliz

tilidan, rus tilidan va boshqa tillardan olingan soʻzlar bilan boyitilgan, shu bilan birga oʻzbek tilining talaffuz va grammatik qoidalariga moslashgan. Masalan, “doʻst”, “qaynoq”, “qani”, “puli yoʻq” kabi oddiy soʻzlar slengda yangi maʼnolar kasb etishi mumkin. Oʻzbek tilidagi sleng koʻproq qisqartirishlar, soʻz oʻyinlari va talaffuzni oʻzgartirish orqali hosil boʻladi. Bu slengning oʻziga xosligi uning norasmiylik darajasida, doʻstona va samimiy muloqotda qoʻllanilishidadir. Slengning shakllanishida ijtimoiy guruhlarning roli katta. Ingliz tilida sleng koʻpincha yoshlar submadaniyati, musiqiy janrlar (masalan, rep, hip-hop), sport va professional sohalar bilan bogʻliq. Har bir guruh oʻziga xos sleng soʻzlari va iboralarini yaratadi. Masalan, “skater” yoshlar orasida ishlatiladigan sleng soʻzlar toʻplamiga ega, shuningdek, ishbilirmonlar va texnologiya sohasi mutaxassislari ham oʻz jargonlariga ega. Oʻzbek tilida esa sleng asosan yoshlar orasida shakllanadi va koʻproq shahar madaniyati, internet va ijtimoiy tarmoqlar taʼsirida rivojlanadi. Oʻzbek yoshlarining slengi koʻpincha rus tilidan olingan soʻzlar bilan aralashgan boʻlib, bu tilning koʻp tillilik xususiyatini aks ettiradi. Stilistik jihatdan ingliz va oʻzbek slenglari ham farq qiladi. Ingliz tilidagi sleng koʻpincha hazil, kinoya, baʼzan esa tanqidiy ohangda boʻladi. U norasmiy muloqotda, kino va musiqada, ijtimoiy tarmoqlarda keng qoʻllaniladi. Ingliz tilidagi sleng soʻzlari koʻpincha oʻzining metaforik maʼnolari bilan ajralib turadi, bu esa uni yanada boy va ifodali qiladi. Oʻzbek tilidagi sleng esa koʻproq oddiy, samimiy va doʻstona ohangda boʻlib, u norasmiy suhbatlarda, doʻstlar orasida ishlatiladi. Oʻzbek slengida kinoya va hazil elementlari ham mavjud, lekin u ingliz tilidagi slengga qaraganda koʻproq muloqotning ichki qismida, yaʼni shaxsiy va kichik ijtimoiy guruhlarda qoʻllaniladi. Slengning oʻzgaruvchanligi va taraqqiyoti ham ikki tilda turlicha kechadi. *“Ingliz tilidagi sleng doimiy ravishda yangilanib boradi, yangi soʻzlar, iboralar paydo boʻladi va eskilari unutiladi. Bu jarayon global miqyosda, ayniqsa internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tezlashadi. Oʻzbek tilidagi sleng ham tez oʻzgaradi, ammo uning oʻzgarishi koʻproq mahalliy va milliy kontekstda sodir boʻladi. Internet va global madaniyat taʼsiri oʻzbek yoshlarining slengini boyitayotgan boʻlsa-da, u ingliz tilidagi kabi keng global tarqalishga ega emas.”* (Xojiyev A., 2004, 44)

Slengning ijtimoiy va madaniy ahamiyati ham muhim. Ingliz tilidagi sleng yoshlar o'rtasida o'zaro bog'lanish vositasi, guruh identifikatori sifatida xizmat qiladi. U tilning erkinligi va ijodkorligini namoyon etadi. O'zbek tilidagi sleng ham yoshlar orasida o'ziga xoslikni ifodalash, norasmiy muloqotni jonlantirish vositasi hisoblanadi. U yoshlar madaniyatining bir qismi sifatida tilning jonliligini ta'minlaydi. Ingliz va o'zbek tillaridagi slenglar o'rtasida ko'plab farqlar mavjud. Ingliz tilidagi sleng ko'p asrlik tarixga ega, juda xilma-xil va global miqyosda tarqalgan bo'lsa, o'zbek tilidagi sleng nisbatan yangi, mahalliy va milliy kontekstda shakllangan. Ingliz tilidagi sleng ko'proq qisqartmalar, metaforalar va yangi so'zlar yaratish orqali boyitilgan, o'zbek tilidagi sleng esa talaffuz o'zgarishlari, qisqartirishlar va boshqa tillardan olingan so'zlar bilan shakllangan. Ijtimoiy guruhlar, yoshlar submadaniyatlari va internet ta'siri har ikkala tilning slengini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Stilistik jihatdan ingliz tilidagi sleng ko'proq kinoya va hazil elementlariga ega bo'lsa, o'zbek tilidagi sleng samimiy va do'stona muloqotda keng qo'llaniladi. Slengning o'zgaruvchanligi ingliz tilida global, o'zbek tilida esa mahalliy xususiyatlarga ega. Shunday qilib, har ikkala tilning slengi tilning jonli va erkin qismidir, lekin ularning shakllanishi, rivojlanishi va qo'llanilish doirasi turlicha. Bu farqlar til va madaniyatning boyligini va xilma-xilligini yanada yorqin ifodalaydi. (Safarov Sh., 2007, 65)

Ijtimoiy chegaralangan leksika norasmiy til qatlamiga kiradi va ko'pincha rasmiy nutq va yozuvlarda uchramaydi. Bu leksika do'stlar, tengdoshlar yoki bir kasb va ijtimoiy guruh a'zolari o'rtasida kundalik muloqotda keng qo'llaniladi. Norasmiylik uning eng asosiy stilistik belgisidir, bu esa nutqni erkin, samimiy va hissiyotga boy qiladi. Yoshlar orasida ishlatiladigan so'zlar tez-tez yangilanib turadi, ular qisqa va sodda shaklda bo'lib, tez tushuniladi va muloqotni jonli qiladi. Ijtimoiy chegaralangan leksika o'zining maxfiylik va kodlash xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ba'zi so'z va iboralar faqat ma'lum guruh a'zolari uchun tushunarli bo'lib, boshqalar uchun sirli bo'lishi mumkin. Bu guruh ichidagi birlikni kuchaytiradi va tashqi ta'sirlardan himoya qiladi. Masalan, kasb jargonlari yoki yoshlar slengi boshqa guruhlar uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin, bu esa guruh madaniyatini

saqlashga yordam beradi. Bu leksika doimo o'zgarib boradi, yangi so'zlar paydo bo'ladi, eski so'zlar esa asta-sekin unutiladi. Yoshlar madaniyati, texnologik taraqqiyot va globalizatsiya jarayonlari bunday o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar yangi so'zlarni tezda tarqatadi, bu esa leksikaning zamonaviyligini va dolzarbligini ta'minlaydi. Ijtimoiy chegaralangan leksika emotsional ifodalilikka boy bo'lib, turli his-tuyg'ularni aniq va jonli ifodalaydi. Do'stlar o'rtasida ishlatiladigan so'zlar ko'pincha hazil-mutoyiba bilan boyitilgan bo'lib, bu guruh ichidagi aloqalarni mustahkamlaydi va muloqotni samimiylashtiradi. Qisqartirishlar, so'z yasash, so'z o'yinlari va metaforalarning keng qo'llanilishi bu leksikaning yana bir stilistik xususiyatidir. Qisqartirishlar nutqni ixcham va tezkor qiladi, so'z yasash yangi ma'nolar yaratishda muhim rol o'ynaydi. So'z o'yinlari va metaforalar nutqni yanada obrazli va qiziqarli qiladi, bu esa leksikaning o'ziga xosligini oshiradi. Madaniy kontekst ijtimoiy chegaralangan leksikaning mazmuni va stilistik ifodasini belgilaydi. Har bir guruhning o'ziga xos madaniyati, qadriyatlari va hayot tarzi mavjud bo'lib, ular til orqali aks etadi. Bu leksika guruh a'zolarining o'zaro muloqotini osonlashtiradi va ularni birlashtiruvchi omil hisoblanadi, shuningdek, guruhning o'ziga xosligini saqlashga yordam beradi. Lingvistik shakllanish jarayonlari, masalan, so'zlarning qisqartirilishi, yangi so'z yasash va ma'nolarni kengaytirish ijtimoiy chegaralangan leksikada keng tarqalgan. Bu jarayonlar leksikaning o'ziga xosligini oshiradi va uni tilning boshqa qatlamlaridan ajratib turadi. Ijtimoiy chegaralangan leksika guruh a'zolarining ijtimoiy mavqeini, yoshini, kasbini va qiziqishlarini aks ettiradi. Yoshlar slengi, kasb jargonlari va professional terminlar bu leksikaning turli shakllaridir. Bu leksika yordamida guruh a'zolari o'zlarini boshqalardan ajratib ko'rsatadi va o'ziga xos ijtimoiy identifikatsiyani yaratadi. Ushbu leksika muloqotda guruh ichidagi ijtimoiy munosabatlarni ifodalashda ham ishlatiladi. U do'stlik, hurmat, tanqid, kinoya va hazil kabi munosabatlarni ifoda etishda muhim vosita hisoblanadi. Shuning uchun, u tilning nafaqat leksik qatlami, balki ijtimoiy hayotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ijtimoiy chegaralangan leksika faqat ma'lum vaziyatlarda va guruh a'zolari o'rtasida qo'llaniladi, uning ma'nosi va ta'siri kontekstga bog'liq. Shu bois, uni to'g'ri

tushunish uchun muloqot konteksti va guruh madaniyatini bilish zarur. Bu leksika tilshunoslikda qiziqarli va murakkab o'rganish ob'ekti sifatida e'tiborga loyiqdir. Umuman olganda, ijtimoiy chegaralangan leksika tilning norasmiy, emotsional va guruhga xos qismi bo'lib, u ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi muloqotni yanada samarali va jonli qiladi. Uning norasmiyligi, maxfiyligi, o'zgaruvchanligi, emotsional ifodaliligi, qisqartirishlar va metaforalarga boyligi, madaniy kontekstga bog'liqligi, lingvistik shakllanishi, ijtimoiy identifikatsiyani ifodalashi, guruh ichidagi munosabatlarni aks ettirishi va kontekstga bog'liqligi uning stilistik xususiyatlarini tashkil etadi. Bu leksika tilning madaniy xilma-xilligini va ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlarni aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi hamda tilshunoslikda katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy chegaralangan leksika — bu tilning ma'lum bir ijtimoiy guruh yoki qatlamida shakllangan, faqat o'sha guruh a'zolari orasida tushuniladigan va ishlatiladigan so'zlar, iboralar va atamalardir. Bu leksika o'ziga xosligi bilan ajralib turadi va ko'pincha o'z guruhining madaniyati, qadriyatlari, urf-odatlarini va ijtimoiy tajribalarini aks ettiradi. Shuning uchun, bunday leksikani to'g'ri tushunish uchun uning ishlatilayotgan kontekstini chuqur anglash zarur. Kontekst so'z yoki iboraning qaysi sharoitda, kim tomonidan, qanday maqsadda ishlatilayotganini aniqlashga yordam beradi, bu esa uning haqiqiy ma'nosini ochib beradi. Ijtimoiy chegaralangan leksika ko'pincha maxfiylik yoki guruh ichidagi o'ziga xoslikni ifodalash vositasi sifatida ishlatiladi. Masalan, *yoshlar o'rtasida keng tarqalgan sleng so'zlari yoki professional sohalarga xos terminologiya oddiy odamlar uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin. Bu esa guruh a'zolarini bir-biridan ajratib turadigan belgiga aylanadi. Shu bois, bunday leksikani to'g'ri anglashda faqat so'zning lug'aviy ma'nosi emas, balki uning ishlatilayotgan ijtimoiy va madaniy muhitini ham hisobga olish muhimdir.* (Raimova N., 2025, 56)

Kontekst so'zning ma'nosini aniqlashda asosiy omil hisoblanadi. Bir xil so'z turli vaziyatlarda turlicha ma'noga ega bo'lishi mumkin. Masalan, biror so'z do'stona suhbatda hazil yoki samimiy ifoda bo'lib, rasmiy yoki boshqa ijtimoiy vaziyatda esa tanqid yoki haqorat sifatida qabul qilinishi mumkin. Shuning uchun, kontekstni bilmasdan, ijtimoiy chegaralangan leksikani noto'g'ri tushunish yoki

noto'g'ri talqin qilish ehtimoli yuqori bo'ladi. Ijtimoiy chegaralangan leksika ko'pincha faqat ma'lum bir guruh ichida ma'lum bir maqsadda ishlatiladi, shuning uchun ularning ma'nosi va ohangini to'g'ri anglash uchun kontekstni chuqur tushunish zarur. Masalan, yoshlar orasida ishlatiladigan ayrim so'zlar yoki iboralar faqat shu yoshlar guruhining o'ziga xos muloqot uslubini ifodalaydi va tashqi odamlar uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin. Shuningdek, professional sohalarda ishlatiladigan terminlar ham o'zining maxsus kontekstiga ega bo'lib, ularni faqat shu soha vakillari to'g'ri tushunadi. Kontekst so'zning ishlatilish joyi va vaziyatidan tashqari, so'z kim tomonidan aytilganligi, kimlarga qaratilganligi, muloqotning maqsadi va mavzusi kabi omillarni ham o'z ichiga oladi. Bu omillar so'zning haqiqiy ma'nosini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Masalan, biror so'z yoshlar orasida do'stona ohangda ishlatilsa, kattalar orasida esa tanqid yoki hatto haqorat sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu bois, kontekstni hisobga olmasdan, leksikaning to'g'ri ma'nosini anglash qiyin bo'ladi. Ijtimoiy chegaralangan leksika doimiy ravishda o'zgarib boradi. Yangi texnologiyalar, madaniy o'zgarishlar, yoshlar harakati va boshqa ijtimoiy jarayonlar natijasida yangi so'zlar va iboralar paydo bo'ladi, eski so'zlarning ma'nosi esa o'zgaradi. Shu bois, kontekstni har doim yangilab borish va uning o'zgarishlarini kuzatib borish zarur. Aks holda, eski kontekstga asoslangan tushuncha hozirgi vaziyatda noto'g'ri bo'lishi mumkin. Kontekstni tushunish nafaqat leksikaning ma'nosini anglashda, balki muloqot jarayonida yuzaga keladigan noaniqliklarni bartaraf etishda ham muhimdir. Ijtimoiy chegaralangan leksika ko'pincha qisman kodlangan yoki shifrlangan bo'lib, uni faqat to'g'ri kontekstda ochish mumkin. Agar kontekst noto'g'ri yoki yetarli bo'lmasa, muloqotda tushunmovchiliklar, xatolar yoki hatto ijtimoiy ziddiyatlar paydo bo'lishi mumkin. Shuningdek, kontekst ijtimoiy chegaralangan leksikaning emotsional va psixologik ohangini aniqlashda ham yordam beradi. Ba'zi so'zlar yoki iboralar faqat o'ziga xos ijtimoiy guruhda ma'lum bir hissiyot yoki kayfiyatni ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan, yoshlar orasidagi slengda ishlatiladigan so'zlar ko'pincha quvnoqlik, hazil, yengillik yoki aksincha, norozilik, tanqid kabi emotsiyalarni ifodalaydi. Kontekstni bilmasdan, bu emotsiyalar noto'g'ri

tushunilishi mumkin. Ijtimoiy chegaralangan leksikani o'rganishda tilshunoslar va sotsiologlar ko'pincha kontekstni chuqur tahlil qilishadi. Ular so'zlarning ishlatilish sharoitlarini, muloqot ishtirokchilarining ijtimoiy mavqeini, guruh madaniyatini va boshqa omillarni o'rganib, leksikaning haqiqiy ma'nosini aniqlashga harakat qilishadi. Bu jarayon leksikaning faqat lug'aviy ma'nosidan tashqari, uning ijtimoiy va madaniy ahamiyatini ham ochib beradi. Bundan tashqari, kontekst ijtimoiy chegaralangan leksikaning o'zgaruvchanligini ham ko'rsatadi. *“Har bir ijtimoiy guruh va jamiyat o'zining tarixiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlariga ko'ra leksikasini yangilab boradi. Shu sababli, kontekstni hisobga olmasdan, bunday leksikani to'g'ri anglash qiyin bo'ladi, chunki so'zlar va iboralar vaqt o'tishi bilan o'z ma'nosini o'zgartirishi mumkin.”* (Raimova N., 2025, 55)

Kontekstning ahamiyati shundaki, u ijtimoiy chegaralangan leksikaning nafaqat ma'nosini, balki uning funksiyasini ham aniqlashga yordam beradi. Masalan, ba'zi so'zlar faqat guruh ichida birlashish, o'zaro tushunishni ta'minlash yoki guruh ichidagi ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash uchun ishlatiladi. Boshqa so'zlar esa, aksincha, guruhdan tashqaridagi odamlarni ajratib ko'rsatish yoki ular bilan muloqotni cheklash maqsadida ishlatilishi mumkin. Kontekst bunday funksiyalarni aniqlashda muhim vositadir. Ijtimoiy chegaralangan leksika ko'pincha muloqotning noformal yoki norasmiy shakllarida uchraydi. Bu esa uning kontekstini yanada murakkablashtiradi, chunki norasmiy muloqotda so'zlar ko'pincha metaforalar, hazillar, kinoya yoki boshqa lingvistik vositalar orqali ifodalanadi. Shuning uchun, bunday leksikani tushunishda kontekstni chuqur anglash zarur, aks holda so'zlarning haqiqiy ma'nosi yo'qolib qolishi mumkin.

Kontekst ijtimoiy chegaralangan leksikaning o'ziga xosligini ham ta'kidlaydi. Har bir ijtimoiy guruh o'zining tilini yaratadi va bu til orqali o'z madaniyatini, dunyoqarashini ifodalaydi. Shu bois, kontekstni bilmasdan, bunday leksikani o'rganish yoki tarjima qilish noto'g'ri natijalarga olib kelishi mumkin. Til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish uchun kontekstni hisobga olish zarur. Ijtimoiy chegaralangan leksikani to'g'ri tushunish uchun kontekstning o'rni beqiyosdir. Kontekst so'zning ishlatilish joyi, vaziyati, kim tomonidan va kimlarga

qaratilganligi, shuningdek, guruh madaniyati va ijtimoiy muhitni o‘z ichiga oladi. Bu omillar so‘zning haqiqiy ma’nosini ochib berishda muhim ahamiyatga ega. *“Kontekstni hisobga olmaslik esa so‘zlarning noto‘g‘ri talqin qilinishiga, muloqotda tushunmovchiliklarning yuzaga kelishiga olib keladi. Shu bois, ijtimoiy chegaralangan leksikani o‘rganish va tushunishda kontekstni chuqur tahlil qilish va unga e’tibor qaratish zarur. Bu nafaqat tilshunoslik, balki ijtimoiy fanlar, madaniyatshunoslik va muloqot sohalarida ham katta ahamiyat kasb etadi. Kontekstni anglash orqali biz nafaqat so‘zlarning ma’nosini, balki ularning jamiyatdagi o‘rnini, ijtimoiy funksiyalarini va guruhlararo munosabatlarni ham yaxshiroq tushunish imkoniga ega bo‘lamiz.”* (Crystal D., 2003, 215.)

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o‘zbek tillarida ijtimoiy chegaralangan leksika tilning muhim qismi bo‘lib, u tilning struktur, semantik va stilistik xususiyatlarini boyitadi. Bu leksika orqali ijtimoiy guruhlar o‘z o‘zligini ifodalaydi, o‘zaro aloqa o‘rnatadi va madaniy merosni saqlaydi. Ingliz tilida ijtimoiy chegaralangan leksika ko‘proq global va hududiy ko‘lamda tarqalgan bo‘lsa, o‘zbek tilida u ko‘proq mahalliy va ijtimoiy guruhlar kontekstida shakllanadi. Har ikki til uchun bu leksikaning o‘rganilishi tilshunoslik, sotsiologiya va madaniyatshunoslik sohalarida muhim ahamiyatga ega. Kelajakda bu yo‘nalishda yanada chuqurroq va kengroq tadqiqotlar olib borilishi tilning rivojlanishi va ijtimoiy o‘zgarishlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abjalova M. *O‘zbek tili ontologiyasi: o‘quv qo‘llanma / yaratish texnologiyasi va semantik tahlil* -T.: Muharrir, Toshkent davlat universiteti. - 2021.
2. Karimov S. *Ijtimoiy shevalar va ularning o‘zbek tilidagi ifodalari // Tilshunoslik jurnali*, 2019.- 3(4), 45-53.
3. Tursunov B. *Ijtimoiy chegaralangan leksika va uning semantik tahlili.* / filologiya fanlari doktorlik diss. - Toshkent. - 2018

4. Xojiyev A. O‘zbek tilining stilistikasi. Toshkent, Fan, 2004.
5. Raimova N. *Ijtimoiy chegaralangan leksikaning strukturaviyxususiyatlari (ingliz va o‘zbek tillari misolida) // O‘zbekiston olimlarining ilmiy-amaliy tadqiqotlari ilmiy-nazariy, metodik jurnali.* – Urganch, 5 (1 6), 2025, B.53-60.
6. Safarov, Sh. Til va madaniyat. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2007.
7. Allan, K., & Burrige, K. Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language. Cambridge University Press, 2006.
8. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, 2003, P.215.

REFERENCES

1. Abjalova, M. (2021). Ontology of the Uzbek language: creation technology and semantic analysis. Tashkent State University.
2. Karimov, S. (2019). Social dialects and their expressions in the Uzbek language. *Journal of Linguistics*, 3(4), 45-53.
3. Tursunov, B. (2018). Socially bounded lexicon and its semantic analysis. Doctor of Philology, Tashkent.
4. Khojiyev A. Stylistics of the Uzbek language. Tashkent, Science, 2004.
5. Raimova, N. (2025). Structural features of socially restricted vocabulary (on the example of English and Uzbek languages). *Scientific-theoretical and methodological journal of scientific-practical research of Uzbek scientists*, 5(1–6), 53–60. Urganch.
6. Safarov, Sh. Language and culture. Tashkent: University Publishing House, 2007.
7. Allan, K., & Burrige, K. (2006) Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language. Cambridge University Press.
8. Crystal, D. (2003) The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press.